

STÚDIUM

Kovács Zsuzsanna

Az etnikai identitás és a román nyelvhez, illetve közösséghez kapcsolódó viselkedésminták székelyudvarhelyi magyar fiatalok mindennapjainak vizsgálatában

A kisebbség és többség viszonyának vizsgálatában, illetve az etnikai identitással foglalkozó kutatások során számtalan esetben esik szó az etnikai sztereotípiákról, azok meghatározó szerepéről. Az általam végzett elemzés arra próbál rámutatni, hogy a székelyföldi, kisebbségi fiatalok esetében a többséghez kapcsolódó viselkedésmintákat érdemes más aspektusokban is megvizsgálni, figyelembe véve az említett kisebbség többségről alkotott meglátásait és az ezekhez kapcsolható attitűdök komplex voltát. Jelen kutatás abból a hipotézisből indult ki, miszerint a székelyudvarhelyi, kisebbségi identitás – mint egy élethelyzet következménye – sokkal inkább befolyásolja a román nyelvhez és közösséghez való viszonyt, mint az etnikai sztereotípiák. A kutatás célja, hogy olyan területeit ismerjük meg a székelyudvarhelyi fiatalok életének, amelyek a leginkább megmutatják az identitásukról alkotott meglátásaikat, emellett fel szeretnénk tární a különböző aspektusokban kialakult véleményüket. Mindezt egyrészt múltjukból, de főként a jövőképükből kiindulva, másrészt az említett nézetek hatása alapján arra, ahogyan a román nyelvhez és közösséghez viszonyulnak. Továbbá azt is meg szeretnénk vizsgálni, hogy milyen nyelvi attitűdök alakulnak ki az alanyokban a különböző tapasztalatok és élmények hatására, és identitásuk milyen befolyással bír ezen viselkedésminták kialakulására.

A hétköznapi etnicitás, illetve a formális és informális nyelvhasználat témában számos kutatás látott napvilágot, az erdélyi magyar kisebbség nemzeti identitását szintúgy, mint az identitás és a nyelvhasználat, nyelvi attitűdök kapcsolatát illetően. Ezek a tanulmányok¹ jelen kutatás kiinduló-

¹ Lásd Veres Valérnak az erdélyi magyarok és románok közösségi identitására irányuló kutatását (Az erdélyi magyarok és románok közösségi identitása a társadalmi

pontját és elméleti háttérét képezték, ugyanakkor a munkám során a probléma egy olyan szegmensét igyekeztem bemutatni, amely meglátásom szerint specifikus helyzetet ábrázol, és hozzáadott értéket jelenthet a kisebbségi identitás és a többségi nyelvvel és közösséggel kapcsolatos viselkedésmintákat elemző kutatások sorában.

Módszertani keretek

Kvalitatív kutatásom keretében fókuszcsoportos és életút-beszélgetésekre került sor az interjúalanyokkal, akik életkoruk, egyetemi tannyelv-választásuk és jelenlegi lakhelyük alapján három csoportba sorolhatók. A három csoport a következőképpen alakult: középiskolások, akik mindaddig tömbmagyar közösségben éltek egy magyarok lakta kisvárosban, és jelenleg pályaválasztás előtt állnak, ami jelentheti egy nagyobb, kétnyelvű vagy teljesen román városba való költözésüket az egyetemi vagy az aktív munkaévek kezdetével (I. csoport). A második csoportba olyan székelyudvarhelyiek tartoznak, akik a román tannyelvű egyetem végeztével Kolozsváron, román vagy vegyes (román és magyar) környezetben folytatták, folytatják munkájukat, esetleg további tanulmányaikat (II. csoport). A harmadik kategóriába a Székelyudvarhelyen élő fiatalok kerültek, akik már eltöltöttek néhány (4-6) évet román egyetemen, illetve egy két(több)nyelvű közegben, többnyire Kolozsváron, majd ezt követően hazaköltöztek (III. csoport). Közös bennük, hogy mindannyian székelyudvarhelyiek és magyar fiatalok.

A kutatás tehát kifejezetten a székelyudvarhelyi fiatalokra összpontosít, azaz az interjúalanyok egy mondhatni teljesen magyar környezetben nevelkedtek, jártak iskolába, és – ahogyan ez a továbbiakban a beszámolóikból kiderül – Székelyudvarhelyen nagyon kevés érintkezésük volt a többségből származó személyekkel, sőt, mi több, a román nyelvvel is csak elvétve kerül-

struktúra tükrében. *Szociológiai Szemle*, 2000. 4. sz.), Horváth Istvánnak a romániai magyarok nyilvános nyelvhasználatára, illetve kétnyelvűségére irányuló vizsgálatát (A romániai magyarok nyilvános nyelvhasználatának mintázatai. In Horváth István – Tódor Erika Mária [szerk.]: *Nyelvhasználat, Tannyelv és két(több)nyelvű lét*. Nemzeti Kisebbségkutató Intézet – Kriterion, Kolozsvár, 2011., illetve A romániai magyarok kétnyelvűsége: nyelvismeret, nyelvhasználat, nyelvi dominancia. Regionális összehasonlító elemzések. *Erdélyi Társadalom*, 2005. 1. sz.), Feischmidt Margitnak a nemzeti identitáspolitikára és a köznapok etnicitás fogalmára vonatkozó vizsgálatait (Ethnizität als Konstruktion und Erfahrung. Symbolstreit und Alltagskultur im siebenbürgischen Cluj. Münster-Hamburg-London, LIT Verlag, 2003.)

tek kapcsolatba. A 95%-ban magyarok lakta Székelyudvarhely esetében azt is érdekes megvizsgálni, hogy a tömbmagyarságban, ugyanakkor kisebbségi létben élő fiatalok számára ez a közeg a nemzeti identitásuk megerősödését eredményezi, vagy éppen ellenkezőleg. Azaz: beigazolódik-e Rogers Brubaker azon tétele, miszerint olyan környezetben, amelyben a – jelen esetben magyar – kisebbségi lét nem jelölt, az etnikai identitás is magától értetődő, és nem egy tudatosan kinyilatkoztatott identitás.

A választott módszertani keretek közt az adatgyűjtésre olyan fókusz-csoportos interjúk keretében került sor, ahol sokszor nem volt szükség konkrétan rákérdezni egy-egy, a kutatás szempontjából releváns értékre, élethelyzetre, hanem a beszélgetés folyamán, a csoport interakciójának keretében, spontán módon hangzottak el a vélemények. A csoportos interjúk egyfajta leképezései igyekeztek lenni egy bármikor, bárhol előforduló baráti beszélgetésnek, ahol székelyudvarhelyi fiatalok mondjuk Kolozsváron vagy Székelyudvarhelyen találkoznak. A beszélgetés- és véleményrészletek szövegbe való beékelésével igyekszem minél áthatóbban bemutatni, hogyan alakultak a fókuszcsoportoknál a résztvevők közti interakciók. Mindemellett egy másik fontos aspektus, hogy kizárólag fiatalok voltak az interjúalanyok: 18-30 év közöttiek, akiknek – korukból fakadóan – több szempontból (intézményekhez való tartozásuk, lakhely megváltozása, munkapiacra való belépés) sokat változott vagy legalábbis változhatott az életük különböző periódusaiban. Azaz: a kutatás célkitűzése volt megragadni azt a folyamatot, amelyben a fiatalok felsőoktatási intézményt választanak maguknak, más városba költöznek, majd munkahelyet keresnek, és újra és újra dönteniük kell arról, hol szeretnének élni, hosszabb távon elhelyezkedni. A korbeli, illetve lakhely és nyelvterületbeli különbségek hozzásegítettek ahhoz, hogy a kutatás során feltérképezzem azt a folyamatot, amelyben szemléletmódbeli változások is végbementek az interjúalanyok életében. Más szóval, hogy a román közösségben való tanulás, mindennapi élet vagy munka hogyan változtatta meg – egyes esetekben – azt az értelmezési keretet, amelyben a viselkedésminták alakulnak.

Az adatgyűjtés eredményeit a kutatómunka során konceptualizált értékek mentén elemeztem és csoportosítottam, ezek a következők: felsőoktatás nyelve, a román, mint másodnyelv használata a mindennapi életben, érvényesülési lehetőségek, románokkal kötött barátságok, sztereotípiák és előítéletek a román közösséggel kapcsolatban, jövőkép, médiafogyasztás és közéleti kérdések. Mindezek a román nyelvismeret, nyelvhasználat tükrében és a székelyudvarhelyi, kisebbségi lét perspektívájából elemezve.

Felsőoktatás, tannyelvválasztás

Az interjúalanyok életkorából és kisebbségi létéből egyaránt fakad például annak a jelentősége, milyen szempontok alapján választanak, választottak maguk számára a továbbtanulási lehetőségek közül: egyfajta értékítéletnek és útválasztásnak tekinthető az, hogy milyen várost, egyetemet és oktatási nyelvet választanak szakmájuk elsajátításához. A felsőoktatás nyelve így egy alappillért képezi a jelen kutatásnak, mivel az interjúalanyok jelentős hányada került aszerint kiválasztásra, hogy román tannyelvű felsőoktatási intézmény mellett döntött. Az egyetemi tannyelv választását – azoknál, akik már elvégezték az egyetemet –, bár övezték bizonyos mértékben fenntartások, a válaszok többségében azt a benyomást keltik, hogy az egyetemi évektől várták, hogy elsajátítják a nyelvet, és ezzel szemben kevésbé merültek fel félelmek, mint a román közösségbe való beilleszkedést illetően. Ezzel kapcsolatban már számos kétely és kérdés felmerül arra vonatkozóan is, mi az elvárt attitűd a többség részéről irányukban, ugyanakkor, ők mennyire érzik úgy, hogy egyáltalán be tudnak, be akarnak illeszkedni az egyetemi, román közösségbe. Mindezek ellenére az érvényesülés, a karrierépítés lehetősége felülírta a meglévő kételyeket, és meghatározta az egyetem, és annak nyelvének választását. Más szóval, mindhárom csoport esetében erőteljesen megjelent ez az értékbeli kapcsolat a román nyelv elsajátítása, használata és az érvényesülés között.

„Nekem ez fel sem merült őszintén, hogy magyar egyetemre menjek. Mert én tudtam, ha itt akarok maradni, márpedig itt akarok maradni, akkor románul kell tudjam a szaknyelvet. Az egy dolog, hogy nem tudtam abszolút. Tehát én először románul XI. osztályban beszéltem, ami nem úgy tartalomfelmondás volt, és az annyi volt, hogy egy rendőr megállított, hogy nincs lámpám. Amíg egyetemre fel nem mentem, nekem ennyi volt a román kommunikáció. És gondoltam, hogy egyszerűen muszáj, hogy valamilyen kapcsolatban legyek a románnal, mert ha nem, akkor nem fogok megtanulni soha. Aztán a mérnöki, az már jött, és azt amúgy is csak románul lehetett végezni. Akkor úgy nem gondoltam bele, hogy mi lesz, hogy zéró nyelvtudással megyek, úgy jött, ezért nem stresszeltem magam.”

Székelyudvarhelyen élő fiatal, román nyelven tanult (III. csoport)

A fókuszcsoporthoz gyűjtött adatok alapján a középiskolások esetében az érvényesülés akkor képzelhető el Romániában, ha sikerszakmákat céloznak meg (mint például orvos, ügyvéd), amennyiben más szakok me-

rülnek fel, a külföldön, más idegen nyelven való érvényesülésben látják a lehetőséget. A két(több)nyelvű lét és az érvényesülés értékek kapcsolata kevés alkalommal merült fel a jövőkép-beszélgetések során, és bármiféle kapcsolat a két(több)nyelvűség és a szakmai érvényesülés között elméleti jellegű, nem támasztják alá valós tapasztalatok, élmények. Míg a Székelyudvarhelyre hazaköltözött fiatalok esetében a többség, így utólag is, ugyancsak román tannyelvű egyetemen tanulna tovább, és úgy érzik, ez többletet jelentett mind interetnikus interakciók, tapasztalatok, mind a későbbi érvényesülés terén, addig a Székelyudvarhelyen tanuló, megkérdezett középiskolások esetében elenyésző azoknak a száma, akiknél felmerült annak lehetősége, hogy román tannyelvű felsőoktatási intézményekben folytassák tanulmányaikat. Azon középiskolások esetében, ahol volt rá példa, hogy válaszaik alapján a román nyelvet jelölik meg, mint jövőbeli egyetemük tannyelvét, általában az is elhangzott, hogy ezt nem személyes motivációk, hanem a külső hatások eredményeképpen gondolják így. A Kolozsváron élő és dolgozó fiatalok esetében más aspektusban jelent meg a más tannyelvűválasztás lehetőségének kérdése: felmerült, hogyha most választanának felsőoktatási intézményt a maguk számára, ugyancsak román tannyelvű mellett döntenének, de kiegészítésképpen egy másik, nemzetközi nyelven is szeretnének tanulni, azaz angolul, esetleg németül. A kutatás jellegéből fakadóan természetesen ezek az adatok, ahogy a továbbiakban bemutatásra kerülők sem reprezentatívak, a kutatás célja az elhangzott vélemények alapján megragadni a kisebbségi élethelyzet egyfajta következményeként létrejövő nyelvi viselkedésminták alakulását.

Visszatérve a kisebbségi fiatalok többségbe való beilleszkedéséhez – az egyetem keretein belül – megállapítható, hogy a fenntartások, félelmek két irányban alakultak: egyrészt a székelyudvarhelyiek ellenségeskedésre számítottak a többség részéről, másrészt pedig számos véleményben elhangzott, hogy nem is tartották „helyesnek”, és igényük sem alakult ki arra, hogy interakcióba lépjenek a többiekkel. Az egyetem kezdete előtt inkább várták a nyelv elsajátítását az intézménytől, mintsem a kollégáktól, a már említett fenntartásokat tartva szem előtt a többség várható attitűdjét illetően. A román tannyelvű felsőoktatás hozta magával az újfajta élethelyzeteket, amelyekben más területeken is lehetőség nyílt a román közösséggel való interakciókra, amennyiben az alanyok is nyitottak voltak erre. Ezzel kapcsolatban két típusú viselkedésminta figyelhető meg: voltak, akik tudatosan keresték a román közösséggel való kapcsolatot (mert meg akartak tanulni románul, mert úgy könnyebbnek vélték a mindennapi, egyetemi problémák, csoportmunkák áthidalását, vagy egész egyszerűen szimpatikusabbnak ta-

lálták a román kollégákat). A másik kategóriába azok a személyek sorolhatók, akik fenntartásokkal és félelmekkel fordultak a többség felé, de a mindennapi élet eseményei, tapasztalatai megváltoztatták erre irányuló meglátásaikat (megismerkedtek legalább néhány barátságos személlyel, akikkel beszélgethettek, szoros, befogadó egyetemi csoportban tanultak, illetve a fenntartásaik nem igazolódtak be).

„Voltak az elején ilyen vicces megjegyzéseik – az elején én nem tudtam eldönteni, hogy rossz vagy jóindulatúan –, hogy nem tudták, hogy süket-némáknak is vannak fenntartva helyek egyetemen, nem csak a románoknak. Egy idő után próbáltam viccesre venni a figurát. De pont ezek a srácok hívtak mindig magukkal órák után kávézni, meg ilyenek. Volt bennük egy természetes kíváncsiság. A vége az lett, hogy jó társaság alakult ki, és megegyeztünk, hogy kijavítanak, ha rosszul mondok valamit. Ebből ilyen játék lett egy idő után, hogy ki tud több tanácsot adni. Én tőlük tanultam meg románul.”

Kolozsváron, román környezetben dolgozó székelyudvarhelyi (II. csoport)

Az interjúalanyok kiválasztásának kritériumai meghatároztak bizonyos változókat, ugyanakkor ki is zártak bizonyos válaszlehetőségeket. Például egyetlen esetben sem hangzott el a fókuszcsoporthoz és az életút-beszélgetések során a román környezetben tanult fiatalok részéről olyan vélemény, miszerint nem akarnák feltétlenül elsajátítani a többség nyelvét. Még annak ellenére sem, hogy nagyon sok esetben számoltak be negatív véleményekről a román közösséget illetően, és szintén gyakori volt az olyan beszámoló is, miszerint a mindennapi életükben – bár nehézségek árán, de – tudnának boldogulni anélkül, hogy elsajátítanák, elsajátították volna a román nyelvet. Ennek oka az önmeghatározásuk komplexitásában keresendő. Nemzeti és kulturális identitásukban az etnikai hovatartozás mellett külön és erőteljesen jelenik meg erdélyi magyarságuk. Ez két szempontból is releváns: egyrészt határozottan elkülönül identitásuk a magyarországi magyarokétól, másrészt pedig román állampolgárságuk, vagy pontosabban a romániai, erdélyi magyar létük is erős részét képezi annak az összképnek, melynek alapján önmagukat egy közösségbe sorolják, és amelyet önmagukénak éreznek. Közös elem mindhárom csoport esetében, hogy amennyiben létezik a nyelvtanulással kapcsolatban megfogalmazott szándék, az szoros fogalmi és értékbeli kapcsolatban van a román állampolgársággal.

„Nem használom (a románt), csak a suliban. (...) Én igazából azért akarok megtanulni, mert Romániában élek, és akarom, hogy azért elfogadjanak,

mint román állampolgárt is, majd. Mert ez csak Udvarhelyen vagy így szerintem, hogy nem kell a román. Hogy is mondjam, hogy ne legyek úgy megkülönböztetve, hogy én magyar vagyok és ők románok. Nem akarok román lenni, de azt is anyanyelvi szinten szeretném beszélni. Mert végül is, román állampolgár is vagyok. Itt élek. Szeretnék tudni mindenkiel szóba állni.”

Székelyudvarhelyen élő, végzős középiskolás (I. csoport)

A nyelvi attitűdök alakulását befolyásoló tényezők

Tovább lépve, megfigyelhető egy másik aspektusa az identitáshoz és a román nyelvhez, közösséghez kapcsolódó attitűdnek. Mindhárom csoport esetében érezhető volt, hogy azokban a fiatalokban fogalmazódott meg a nyelvtanulásra vonatkozó motiváció mondjuk az egyetemválasztás (helyszíne, tannyelve) kapcsán, akiknek kiskorukban is már voltak a román nyelvhez kapcsolható pozitív élményeik is. Azok, akik a későbbiekben román tannyelvet választottak az egyetemen, mindannyian mesélni tudnak arról, milyen élményeik vannak gyerekkorukból, amelyek pozitívként maradtak meg, és összefüggésben állnak a román nyelvvel vagy közösséggel. Azaz, legtöbbször közülük kerültek közvetlen interakcióba román személyekkel gyerekkorukban, beszédbe elegyedtek velük, és ez egyrészt kihívást, másrészt időnként sikerélményt is jelentett számukra: megértették a nyelvet, idővel beszélgetéseket is indítványoztak, és a későbbiekben úgy érezték, az iskolában is könnyebben mertek felszólalni román nyelvórákon. Ezek a tapasztalatok egyáltalán nem jellemzőek azokra az alanyokra, akik nem számoltak be az említett motivációról. Továbbá, az elmondottak alapján ezek az élmények mind mikroszinten alakultak, azaz családi kapcsolatok, ismeretségek, utazások alkalmával, általában nem köthetőek szorosan Székelyudvarhelyhez.

A fókuszcsoporthoz tartozó beszélgetések dinamikájának, a csoporton belüli interakciónak köszönhetően körvonalazódott ez az összefüggés, azaz, hogy azok a székelyudvarhelyi fiatalok, akik román tannyelvű felsőoktatási intézményt választottak – ezzel a döntésükkel kapcsolatban mondhatni kételyek nélkül –, mindnyájan rendelkeznek előzetes tapasztalatokkal, ami a román nyelvvel és közösséggel való interakciót jelenti. Például emlékek, történetek, amelyek a további helyzetek valamelyikéhez (vagy akár többhöz is) kapcsolódnak: rokonok, akik két- vagy többnyelvű környezetben élnek; ragaszkodás egy többségében románok lakta városhoz, mint Kolozsvár; román családi barátok vagy munkakapcsolatok jelenléte; szülők román tannyelvű egyetemi élményei. Ehhez azt is hozzá kell tennünk, hogy a helyi,

székelyudvarhelyi tapasztalatok alapján a román nyelv a (nem mindig pozitív élményekkel asszociálható, nem mindig barátságos és nyitott) hatalom nyelveként is megjelenik a helyiek életében.

„Otthon még én egyfajta utálattal néztem rájuk [a románokra]. Meg az is benne van, hogy te most otthon románul hol beszélsz? Csak a törvényszéken vagy a rendőrségen, tehát csupa negatív tapasztalatod van. S miért mész a rendőrségre? Mert valami bajban vagy. Otthon nincs, ahogy jó tapasztalatod legyen. Most teszem azt, elindulsz az utcán, valakit meghallasz románul beszélni az utcán, reflexszerűen rossz szemmel nézel rá, mert azzal vagy megszokva Udvarhelyen, hogy mindenki magyarul beszélget. Tehát sérti a füledet otthon! Effektív módon nekem soha nem volt lehetőségem valami pozitív tapasztalat kapcsán kapcsolatba kerülni a románokkal, valahogy mindig negatív módon kerültem a román nyelvvel kapcsolatba.”

Kolozsváron, román környezetben dolgozó székelyudvarhelyi (II. csoport)

Az előbbi gondolatmenetet folytatva fontos áttekintenünk, milyen élmények és tapasztalatok kapcsolódnak a román nyelv használatához a mindennapokban, és ez mennyire jelenik meg más-más perspektívában a három elemzett csoport esetében. A két(több)nyelvű környezetben huzamosabb időt eltöltött fiataloknál számos történet hangzott el arra vonatkozóan, milyen helyzetekben kellett a román nyelvet használniuk, és hogyan érezték magukat kisebbségként ezekben a helyzetekben. Amint az az előbbi részletből is kiderül, Székelyudvarhelyen az állami intézményekhez kapcsolódó ügyintézésben, valamint bizonyos munkakörökben szükséges a román nyelv ismerete és használata. A román nyelv használatával kapcsolatos attitűdök ebben az esetben is bizonyos ellentétben képzelhetők el: egyrészt vannak bizonyos területek, ahol a már aktív, dolgozó fiatalok egyértelműnek tekintik a román nyelv használatát, más esetben azonban fenntartásokkal kezelik, mennyire tudnak vagy akarnak a román nyelv használata mellett dönteni. A nyelvi attitűdök elkülönülése itt jól megfigyelhető: a szakmai és hivatalos ügyek intézése asszociálható a román nyelv alkalmazásával, de más esetekben számtalanszor döntenek amellett, hogy ne beszéljenek románul.

„Én most már lassan három éve itthon vagyok, és nagyon sokat felejtettem románul, annak ellenére, hogy nap mint nap, a munkámban írok románul, használom a munkámban a románt. De amikor valakit fel kell hívnom telefonon, azért dolgozik a gyomrom az izgalomtól. És olyan előtt még kényelmetlenebb beszélni, aki mondjuk magyar, vagy magyar és jobban beszél románul,

mint én. Például én meg tudom számolni egy kezemen, hogy Udvarhelyen hány-szor beszéltem románul. Szerintem a szüleim nem is hallottak románul beszélni. Tehát egyszerűen nem is szeretnék. Az zavar engem, ha valaki jobban tud.”

Székelyudvarhelyen élő fiatal, román nyelven tanult (III. csoport)

A kétnyelvűség vagy kétnyelvű környezet a nyelvi viselkedésminták más aspektusait is felszínre hozza, olyan területekről lévén szó, amelyek már túlmutatnak a nyelv elsajátításán, avagy olyan jellegű választásokon, hogy mikor dönt az egyén egyik vagy másik nyelv használata mellett. Ilyen helyzetekről csak olyan esetekben beszélhetünk, amikor a székelyudvarhelyi fiatal és a román nyelv és közösség közötti kapcsolat a nyelvviségen túl, kulturális és közös tapasztalatbeli élményeket is magában foglal. Azaz, amikor a nyelv már nem csupán kommunikációs, érvényesülési, tanulási eszközként jelenik meg, hanem a kultúrafogyasztás, szórakozás, hobbik, emberi kapcsolatok kialakulásának is keretet biztosít. Ilyen mindennapi színterei a két kultúra közti interakciónak, értékcsereének a viccmesélés, anekdoták megosztása, irodalmi művek, színházelőadások látogatása stb.

„Nekem volt több román barátnőm is. És az egyik, hát ő verseket költött. S ő nekem ezeket a verseket szavalgatta. És utána órákat azzal töltöttünk el, hogy ő elmagyarázta, hogy mi mit jelent. Mert azért na, ő egy ilyen komplexebb versbe, minden érzést belevitt, s én azt sem tudtam, hogy miről beszél. S tényleg tehetséges volt a csaj, de sosem tudtam igazából értékelni, dicsérni.”

Székelyudvarhelyen élő fiatal, román nyelven tanult (III. csoport)

A székelyudvarhelyi, kisebbségi lét

Ezek az anekdotaszerű történetek, amelyek arról számoltak be, hogy a beilleszkedés után kinek milyen élményei voltak a román közösséggel kapcsolatos interakciók eredményeképpen, mind nagyon pozitív hangvételűek voltak, számos esetben helyeslést, nevetést és olyan típusú egyetértést váltottak ki a fókuszcsoport résztvevőiből, mintha azt akarnák érzékeltetni a beszélővel, hogy igazán értik, miről van szó. Ezáltal kihangsúlyozódott az, hogy ők is hasonló kulturális élményeken és tapasztalatokon estek át, és meg tudják érteni a kultúrák közötti effajta átjárhatóságot. A Székelyudvarhelyen élő, román nyelven és Kolozsváron vagy más nagyobb városban tanult fiatalok körében, akárcsak számos Kolozsváron élő udvarhelyi esetben is, megfigyelhető az önmeghatározás és a közösséghez tartozás egy új-szerű perspektívája. Az őket ért etnikai, kulturális és társadalmi hatások és

élmények, amelyek a két(több)nyelvű környezethez kapcsolódnak, létrehoztak egy úgynevezett „képzelt közösséget”. Mindazok, akik újra Székelyudvarhelyen élnek vagy hazaköltözni szándékoznak, vagy biztosak benne, hogy nagyvárosban maradnának, továbbra is erdélyi magyarnak, illetve román állampolgárnak (is) és székelyudvarhelyinek tekintik magukat. Ezen közösségek mindegyikének teljes értékű tagjaiként határozódnak meg. Azonban több kontextusban is megjelent a „mi” és „ők” közösségekre való referálás a székelyudvarhelyieken belül. Más szóval, külön közösségként fogalmazódik meg számukra azon udvarhelyiek csoportja, akik éltek más, román többségű nagyvárosban, interakciókat tapasztaltak meg mind románokkal, mind más külföldiekkel, idegen kultúrákkal, azokkal szemben, akik a kisváros és a tömbmagyarság keretei közt maradtak.

„Óriási nyitást jelent, ha elmész innen pár évre, mint mi egyetemre. Nem lehet összehasonlítani azt a gondolkodásmódot, a tudást, amivel elindultam XII-ben, és amivel hazatértem. Nem az egyetem miatt. Azoktól, hogy mást látsz, toleráns kell legyél, meg kell értsél mást, más életstílusokat látsz, tehát látsz mást is. Hogy másképp is lehet bizonyos dolgokat. Hogy Hargita megyén kívül is van valami. A zenei ízlésed is annyit változik, csupán csak egy ilyen kicsi dolog is.”

Székelyudvarhelyen élő fiatal, román nyelven tanult (III. csoport)

A fókuszcsoportos beszélgetések során megfigyelhető volt, hogyha csak egyszerűen az a kérdés merült fel, hogy „*Lettek-e román barátaitok?*”, a válasz legtöbb esetben etnikai alapon fogalmazódott meg, annak ellenére, hogy a beszélgetés kontextusa nem feltétlenül ebben az irányban alakult. A román vagy vegyes közegben tanult és dolgozó fiatalok megnyilvánulásait elemezve arra következtethetünk, hogy etnikai és nyelvi alapon megfogalmazott előítéletek számos esetben előfordultak, és tartózkodó vagy elutasító attitűdöket eredményeztek a székelyudvarhelyi fiataloknál, amit aztán – legalábbis részben – átvett az egymásra utaltság, az egymástól való függés, illetve az, amiről már korábban is szó volt, hogy sokan úgy érezték, keresniük kell a kommunikáció lehetőségeit, ha szeretnék elsajátítani a nyelvet. Mindezek ellenére, az elhangzott beszámolók alapján arra lehet következtetni: nem jellemző, hogy hosszú távon fennmaradtak volna barátságok az egyetem befejezése után, vagy a kollegiális, munkahelyi kapcsolatok keretein kívül. Ugyanez a helyzet figyelhető meg azok esetében is, akik Kolozsváron élnek és dolgoznak. Tehát, ahogy az egyetem során is a nyelvi attitűdök, a román nyelv elsajátítása és használata mindig kapcsolódik a szakhoz, a szakmájukhoz, ugyanez igaz a munkahelyi, kollegiális viszonyok esetében

is: a munkavégzés nyelve, a román, nem jelent már akadályt a román nyelven való ügyintézés, a mindennapi problémák megoldása (például román autószerelő, fogorvos stb.), de a szabadidejüket többnyire más magyarokkal, még otthonról vagy az egyetemről megmaradt barátokkal töltik. Az elhangzottak alapján nem világos, hogy ez mennyire etnikai alapon (is) meghozott döntés – vagy attól függetlenül alakult így ezen kapcsolatok dinamikája. A legtöbb beszélgetés már ebben a témában is más irányt vett, és arról szóltak a beszámolók, hogyan tekintettek a többség tagjaira, mielőtt mindennapi interakcióba kerültek volna velük, és ez hogyan változott – amennyiben változott – a későbbi tapasztalatok alapján.

Az interjúkat követően olyan megnyilvánulásokat, véleményeket és tapasztalatokat is igyekeztem beazonosítani és elemezni, amelyek hozzásegítenek annak megértéséhez, hogyan alakul ki az az egyfajta teherként definiált érzés, amely a székelyudvarhelyi, kisebbségi lét részeként körvonalazódik. Egyes interjúalanyok ezt „hátizsákként” emlegették. Ilyen metaforákkal írta le az interjúalanyok egy része, hogyan értelmezték azokat a benyomásokat, amelyek Székelyudvarhelyen érték őket a többséggel kapcsolatban, és hogyan befolyásolta ez a későbbiekben a román nyelvhez és közösséghez kapcsolódó attitűdjeik alakulását, valamint a román közösséggel való interakcióikat.

„Én mindenképpen azt hittem, hogy ők egyáltalán nem szeretik a magyarokat, és kirekesztők és elutasítók lesznek. Valószínűleg volt is egy jó kis kisebbségi komplexusom, mikor román társaságban voltam. Hogy ők engem lenéznek, nem szeretnek. Most meg úgy érzem, hogy valójában bennem voltak ilyen érzések irányukban, és azt kivetítettem. Ez az egyik legnagyobb baj, udvarhelyiekként sokan úgy indulunk el, hogy ez biztos így van, hogy minket nem szeretnek és utálnak, közben pedig valószínűleg mi nem szeretjük őket, mert egy ilyen hátizsákkal jövünk el otthonról.”

Kolozsváron, román környezetben dolgozó székelyudvarhelyi (II. csoport)

Ezt az úgynevezett feszültséget sikerült részben feloldania a kolozsvári két(több)nyelvű közegnek. Számos etnikai alapú, identitásbeli, önmeghatározásbeli tapasztalat a székelyudvarhelyi magyarok részéről közvetlenül Kolozsvárhoz kapcsolódik, és minden bizonnyal más összefüggések kerültek így felszínre, mintha nem egy két(több)nyelvű városban élték volna meg a többséggel való interakcióik jelentős hányadát.

„Én mindenkitől azt hallottam otthon, a szülőktől, a nagyobbaktól is, hogy milyen büszkék vagyunk arra, hogy egy olyan környezetben nőttünk fel, hogy csak

ennyi százalék román van, s ezt meg kell őrizni. S én személy szerint ezt asszociáltam egy idő után azzal, hogy távol tartsam magam a románoktól, mert ha románokkal barátkozok, én is elrománosodom, megtörténik az, ami megtörtént a kommunizmus idején, hogy ne hogy elrománosítsanak. Akkor belém nevelték azt, hogy ha román barátnőd vagy román feleséged lesz, akkor a gyereked félig román lesz. S ezek azok a dolgok, hogy az ember egy idő után próbálja taszítani a románokat, holott később tapasztaltam azt a dolgot, hogy az unokatestvéremnek például román lett a felesége, aki hajlandó volt megtanulni magyarul. A gyerekének magyar a neve, és az első nyelv, amire megtanították, az a magyar. Ezt olyan szinten belénk nevelték, hogy a románok nem képesek változni, pedig képesek. És mi is azok vagyunk. És igen eleinte én is úgy tartózkodtam a románoktól, hogy úristen, ha megtanulok románul, elfelejtek magyarul vagy mi, mi fog történni?”

Kolozsváron, román környezetben dolgozó székelyudvarhelyi (II. csoport)

Visszatérve arra, hogy a mindennapokban, hol és milyen helyzetekben merülnek fel etnikai sztereotípiák, avagy milyen tapasztalatokat asszociálnak ezekhez a székelyudvarhelyi fiatalok, nagyon különböző élethelyzetek merültek fel: futballmérkőzés közvetítése kapcsán; román anyanyelvű pár bemutatása a családnak vagy más, udvarhelyi barátoknak; román munkások foglalkoztatása. A beszámolók alapján arra lehet következtetni, hogy az (erdélyi) magyar nemzeti identitáson túlmenően a székelyudvarhelyi identitástudat kapcsán olyan értékek is megfogalmazódnak, melyek mentén a megkérdezett fiatalok számára az önmeghatározással nehezen egyeztethető össze a román közösséggel való mindennapi interakció, kommunikáció. Ez megfigyelhető, ha a már vegyes környezetben is élt két csoport véleményeit és megnyilvánulásait összevetjük a még Székelyudvarhelyen élő középiskolásokkal, akiknek eddig elenyésző kapcsolata volt a többséggel.

„Nekem például Kolozsváron volt múlt héten például egy ilyen. Mentünk így a bevásárlóközpontba, s nem tudom, valamit meg akartunk kérdezni, s jött velünk szembe egy ember, s megállítottuk. S úgy gondoltuk, megkérdezzük egyszer, hadd lám, magyarul, s erre felháborodott, s kezdett ordibálni, hogy: „magyarok, menjetek el innen”. S akkor mi magyarul visszaordibáltunk persze, egyértelmű. De azért mégis nem így áll hozzá egy civilizált ember a dolgokhoz. Lehet, hogyha most csak százból kikaptuk ezt az egyet, de szerintem százból azért több van, aki így áll hozzá. De minden emberrel szemben lenézőek. Vagyis na, vannak normálisak is, csak úgy a nagytöbbségükkel van baj, a gondolkodásmódjukkal. Ismerek olyan románt, hogy teljesen normális, meg minden.”

Székelyudvarhelyen élő, végzős középiskolás (I. csoport)

A három elemzett csoport tapasztalatainak és élményeinek összehasonlítása segít megragadni azt a folyamatot, ahogyan az önmeghatározáshoz kapcsolódó értékek alakulnak, azt, hogy miként változik a „mi” és „ők” közötti dinamika. Mindhárom esetben nagyon erős a székelyudvarhelyi identitás, és különböző módon, de befolyásolja a nyelvhez való viselkedésminták alakulását. A terepmunka adatai alapján egyértelműen körvonalazódik, hogy bizonyos mértékben jelen van az elutasító attitűd mind a nyelvvel, mind a közösséggel kapcsolatban, de ennek mértéke eltérő annak függvényében, hogy milyen életkorban kerültek interakcióba a fiatalok a többséggel, és hogy ezekhez az interakciókhoz mennyi pozitív, illetve negatív tapasztalat társul. A kisebbség és többség közötti viszony, kifejezetten a székelyudvarhelyiek román nyelvvel és közösséggel kapcsolatos viselkedésmintái, az ezen belül fellelhető összefüggések sokkal árnyaltabbak és bonyolultabbak annál, hogy csupán a sztereotípiák és előítéletek elemzése kapcsán következtetéseket fogalmazhatnánk meg. De jól érzékeltetik azokat a helyzeteket, amelyeknek helye van egy tömbmagyar közösség mindennapjaiban az etnikai sztereotípiák mentén, akárcsak azt, hogy ezek milyen befolyással vannak különböző korú, érdeklődésű fiatalok önmeghatározására.

Kolozsvár szerepe a viselkedésminták alakulásában

Kolozsvár, ahogy az előbbieken is felmerült már, fontos értéket testesít meg a székelyudvarhelyi fiatalok szemléletében, és ez mindhárom csoport esetében megnyilvánult. Egyrészt úgy vélik, hogy a többséggel kialakított viszony milyensége, illetve a városra jellemző nemzetiségi sztereotípiákon legtöbbször felülemelkedő viselkedésminták is befolyással voltak arra, hogy ők milyen benyomásokkal tértek haza onnan, vagy döntöttek amellett, hogy Kolozsváron maradnak.

„A hosszú távú jövőmet is Kolozsváron képzelem el, én úgy érzem, hogy amióta én itt vagyok, azóta is élhetőbb város lett. Nekem például nagyon nagy dolog volt, és nagyon értékeltem a Kolozsvári Magyar Napokat, olyan hivatalos lezárást éreztem a Funar-korszak után, hogy úgy magyarok kimehettek szabadon a központba ünnepelni. Ez Kolozsváron úgy éreztem, hogy nagy dolog. És tavaly már tényleg nagy ünnep volt, reprezentatív momentum volt – például, ezt szoktam válaszolni, mikor megkérdezik, hogy miért szeretem Kolozsvárt –, hogy például augusztus 20-án, tavaly a magyar napok végén lejátszották a román himnuszt, és csendben mindenki végighallgatta, s utána mindenki közösen elénekelte a magyar és a székely himnuszt. Kolozsvár főterén. Ezt nem tu-

dom, hol máshol lehetne. Otthon sem lehetne lejátszani a román himnuszt fűtődés vagy beszólogatásak nélkül.

Kolozsváron, román környezetben dolgozó székelyudvarhelyi (II. csoport)

Ugyanakkor azok számára, akik hazaköltöztek, vagy a jövőben Székelyudvarhelyen képzelik el a jövőjüket, Kolozsvár nem jelentette a hosszú távú otthont – ugyanazon kétnyelvűségéből is fakadóan. Vagyis családalapítás, gyereknevelés szempontjából szinte egyhangúan arról szóltak a beszélgetések, hogy ideálisan ezt a szülővárosukban képzelik az interjúalanyok a családi kötelek, a tömbmagyarság, és így a kulturális értékek továbbadhatóságának keretei közt.

„Én is már úgy mentem el egyetemre, hogy haza szeretnék majd jönni, és most is azt mondom, hogy itthon vagy a környéken maradnék. Olyan családcentrikusan voltam nevelve. Nekem nagyon furá volt Kolozsváron, hogy ott mindenki románul beszél. Tudtam, hogy így van, de nagyon furá volt. És már úgysis mentem fel, hogy tudtam, hogy haza fogok jönni idővel. Nem is tudom, egyetem alatt is mindig volt egy ilyen felszabadulási érzés, mikor hazajöttem Udvarhelyre. Hogy milyen jó ez, milyen jó nekem.”

Székelyudvarhelyen élő fiatal, román nyelven tanult (III.csoport)

Az interjúalanyok jelentős többsége hangsúlyozta, hogy büszke erdélyi magyar identitására, számos beszámoló és történet tanúskodott arról, hogy ebben a kontextusban nem a többség viszonylatában határozzák meg azt a közösséget, amihez tartoznak, hanem földrajzi alapon is. Azaz visszatérő motívuma a beszélgetéseknek, hogy amennyiben felmerül a magyar identitás az önmeghatározás vagy más, ehhez kapcsolódó élmények, tapasztalatok okán, a beszélők fontosnak tartják különválasztani az erdélyi vagy romániai magyar és a magyarországi magyar fogalmát saját identitásuk kapcsán. Hogy ennek hátterében milyen tapasztalatok húzódnak meg, nem feltétlenül derült ki a beszélgetésekből, mivel maga a jelenség is a spontán megnyilvánulások mentén bontakozott ki. Ugyancsak a hovatarozás ezen aspektusához kapcsolódik, hogy a romániai magyar és magyarországi magyar fogalmak hangsúlyozott különválasztása nemcsak más magyarokkal való interakciók, hanem a román közösség tagjaival való interakciók kapcsán is felmerülnek, mintegy tisztázva a többség számára is, hogy a székelyudvarhelyi magyarok sem tekintik magukat egyazon közösség tagjainak a magyarországi magyarokkal. A Kolozsváron élő székelyudvarhelyiekkel folytatott beszélgetések kapcsán merült fel a fogalmi különbségtétel az

ungur és a *maghiar* kifejezések között. Bár mindkettő *magyart* jelent, a mindennapi szóhasználatban az *ungur* kifejezést azokra a személyekre használják a román nyelvben, akik magyarországi magyarok, míg az erdélyi magyarok leírására a *maghiar* kifejezés használatos. Én a kutatást megelőzően sem a téma, sem a szakirodalom tanulmányozása kapcsán nem találkoztam a jelenséggel, azonban az interjúalanyok kész tényként és ismert fogalomrendszerként beszéltek a fentebb vázolt nyelvi jelenségről, így a kutatás szempontjából releváns kitérnünk erre az újszerű szemléletmódra, melyről több beszámoló is említést tett.

Jövőkép

Mivel a beszélgetéseknek visszatérő témája volt a székelyudvarhelyieknek a román nyelvhez való viszonyulása, így az is felmerült, hogyan vélekednek az interjúalanyok, milyen értékeket tartanak fontosnak átadni gyerekeik számára, hogy az általuk tapasztalt félelmeknek és fenntartásoknak ne legyen helye a jövőben. Továbbá, hogy milyen kulturális és nyelvi háttérrel igyekeznek teremteni, amelyben a kisebbségi lét nem jelentene érvényesülésbeli hátrányt is, ahogyan azt ők maguk tapasztalták. Elsősorban mindannyian a magyar nyelv és kultúra továbbadásának fontosságát hangsúlyozták, azaz, minden csoport esetében az a leghangsúlyosabb érték, hogy a gyermekeik szépen és helyesen beszéljék a magyar nyelvet, és rendelkezzenek széleskörű ismeretekkel a kultúrájukkal kapcsolatban. Mindenekelőtt ez határozza meg nemzeti identitásukat, és minden további szempont ehhez kapcsolódó elemként jelenik meg. Továbbá több interjúalany szerint előnyt is jelenthet a későbbiekben gyermekeik számára két- vagy többnyelvű létük. Szintén a családtervezés kontextusában jöttek elő értékítéletek, amelyeket a résztvevők a székelyudvarhelyi, kisebbségi léttel kapcsolatban fogalmaztak meg, és amelyek meglátásuk szerint az ő esetükben is, és most is befolyásolja a román nyelvhez való viszonyt, jobban, mint bármilyen más későbbi tapasztalat, kívülről jövő szükségszerűség vagy etnikai sztereotípiá. Mondhatni: az az értékítélet és önmeghatározási keret, amelyben ők felnőttek, közvetlenül befolyásolta a többséggel, annak nyelvvel kapcsolatos viszonyulásait és viselkedésüket. Ezekre az élményekre és tapasztalatokra referálva tehát a legtöbb javaslat arra vonatkozóan, hogy ők hogyan teremtenének megfelelő kontextust a kisebbségi, udvarhelyi lét és a többségi nyelvvel kapcsolatos attitűdök alakításához, olyan példákat hoztak fel, amelyek, meglátásuk szerint az ő esetükben is működött, azaz olyan szabadidős programok (pl. nyári táborok) vagy többségiek által lakott településeken tett hosszabb rokonlá-

togatások, ahol úgymond kötetlen formában tanulhatnak a nyelvet a gyerekek. Abban látják az előnyét az ilyen jellegű nyelvtanulásnak, hogy egyrészt fiatal korban már jelen lenne a többségi nyelv a gyerekek mindennapjaiban, másrészt pedig közvetlen interakciót is feltételez román anyanyelvű személyekkel, román gyerekekkel. Véleményük szerint ezek a helyzetek feloldanák a kisebbségi és többségi lét között valamelyest azokat a sokszor fennálló viszonyulásokat, amelyek a többségi nyelvvel kapcsolatos elutasító attitűdért is felelősek.

„Meg kell tanuljon románul meg angolul a lányom, és én sem nagyon szerettem az irodalmat, de azért mégiscsak a magyar iskola az fontos. Kell tudja, hogy ki az a Petőfi. Én azt fogom csinálni, hogy már iskolás korától megynémémékhez Dévára, ott ki lesz rakva, és megtanul románul is.”

Székelyudvarhelyen élő fiatal, román nyelven tanult (III. csoport)

Az eredmények értékelése alapján körvonalazódik, hogy a székelyudvarhelyi fiatalok identitása számos aspektusból elemezhető, és múltjuk, de főleg jövőképük megismerése alapján feltérképezhetőek nemcsak a román nyelvhez és közösséghez kapcsolódó viselkedésmintáik, hanem önmeghatározásukról is teljesebb kép rajzolódik ki. Megfigyelhettük, hogy a fiatalok számára a román nyelv elsajátítása sokkal inkább asszociálható egyfajta állampolgári kötelességgel, mintsem arra vonatkozó tapasztalatokkal, hogy nem tudnának – legalábbis helyi szinten – boldogulni a román nyelv ismerete és használata nélkül. Mondhatni, mindaddig, amíg nem kerülnek hosszabb időre vagy gyakran kétnyelvű környezetbe, tartalom nélküli ez az amúgy hangsúlyozottan jelenlévő nézőpont. Az udvarhelyi fiatalok többsége a román nyelv elsajátítását az érvényesülés alapfeltételeként értelmezi, akárcsak a többséggel szembeni elutasító attitűd kiküszöbölését. Azonban beszámolóik alapján az is körvonalazódik, hogy a székelyudvarhelyi, kisebbségi lét magában hordoz egy bizonyos értékítéletet, mely mentén az önmeghatározással e fiatalok számára nehezen összeegyeztethető a román közösséggel való mindennapi interakció, kommunikáció. Összegezve: a megkérdezett székelyudvarhelyi fiatalok esetében a kisebbségi, székelyudvarhelyi lét, amelyben ők felnőttek, közvetlen hatással volt a román nyelvhez és közösséghez kapcsolódó viszonyulásaikra, mely túlmutat az etnikai sztereotípiák problémáján.